

Andet end tallenes tale

- Om at se spørgeskemaundersøgelsen som diskurs

Af Anne Sofie Fink, Dansk Data Arkiv

Introduktion

Hensigten med dette papir er at argumentere for, at en diskursanalytisk metode kan anvendes til at problematisere spørgeskemaundersøgelsen som samfundsvidenskabelig teknik til indsamling af empirisk information i forhold til et bestemt emne; nemlig indvandrere og flygtninge i Danmark. Vejen hertil vil være først at præsentere spørgeskema-/survey-metoden som et omdrejningspunkt for samfundsvidenskabelig (empirisk) forskning og hermed en hjørnesteen i forhold til fra politisk og centraladministrativt hold at indhente information om befolkningen. Dernæst vil jeg sætte brugen af kvantitative data i historisk perspektiv, da en lidenskab for tal i både forskning og politik jo går langt tilbage. I artiklens sidste del vil jeg så nå til diskursanalysen, som jeg først vil præsentere generelt for så at gå videre til at se specifikt på spørgeskemaundersøgelsen. Endelig vil jeg indsnævre perspektivet yderligere og se på undersøgelser af indvandrere og flygtninge.

Papiret her vil indgå i et forskningsprojekt, jeg er i gang med, med arbejdstitlen ”Indvandrere og flygtning – (for)fulgt i forskning og undersøgelser”, hvis formål er at anlægge en kritisk vinkel på anvendelsen af spørgeskemaet som metode og blandt andet give lys til den forforståelse, indbyggede logik og ’faktakonstruktion’, der bringes i anvendelse i og med spørgeskemaundersøgelsen.

En produktionsfaktor for viden

I vores samfund kan man på mange måder betragte spørgeskemaet som en produktionsfaktor for viden inden for samfundsvidenskabelig forskning. Imidlertid vil jeg hævde, at vi med anerkendelsen af spørgeskemaet som en forskningsmetode til at indhente information om en mængde emner ofte glemmer at se kritisk på metoden. Skemaet er blevet til et neutralt værktøj, en slags termometer, der kan anvendes til at måle, hvad det skal være. Har man stillet sig kritisk overfor metoden, har det ofte drejet sig om, at genstanden, der skal måles, kan vise sig at være genstridig. Med andre ord, individer er vanskelige at få til at svare på spørgsmål på en måde, der er en fuldstændig afspejling af virkeligheden/sandheden. For hvad var det faktisk jeg stemte ved sidste valg? eller den interviewer behøver da ikke at have at vide, at

jeg netop er blevet arbejdsløs og derfor gået væsentligt ned i indkomst osv. Det kan også være, at man har set kritisk på målemetoder og forsøgt at finde frem til dem, der vil være bedst egnede dvs. der vil resultere i de svar, der afspejler virkeligheden bedst muligt. Det vil sige, at det kritiske blik på spørgeskemaet primært har drejet sig om at få sandheden ud af respondentgruppen og/eller at se på skalaer og formuleringer, der er bedst egnede til at nå det samme.

En anden type metodologiske problematiseringer af survey-metoden har drejet sig om betydningen af forskerens rolle i undersøgelsesprojektet Hvor der hos de tidlige statistikere, der trådte i Comtes og Durkheims fodspor herskede en overbevisning om, at de indsamlede data var objektivt beskrivende variable (Reid 1987), er der i dag stor lydhørhed over for forskerens indflydelse på dataindsamlingsprocessen. Dette fremstilles retorisk ved, at man i dag taler om produktion af data frem for om indsamling af data (ibid.). Mange er kommet med bud på, hvordan samfundsvidenskaben skal håndtere den udfordring for forskningen i det sociale, der ligger i at indtænke forskeren som del af det undersøgte – dvs. som socialt individ, der beskriver andre sociale individer (eks. Flyvbjerg 2001). Det problematiske i at overse betydningen af forskerens rolle er en kritik, forskere, der arbejder ved brug af kvalitative metoder, ofte har rettet mod den kvantitativt orienterede forskning (eks. Fink 2000).

Her vil jeg imidlertid anlægge et anderledes perspektiv på brugen af spørgeskemaer ved at tage et skridt tilbage – og i stedet for at fokusere på information genereret af et spørgeskema – se på skemaet selv.

Spørgeskemaet

Både blandt kommercielle og ikke-kommercielle aktører har spørgeskemaundersøgelser i gennem mange år således været en anerkendt og meget brugt måde at indhente information – information, der analyseres til besvarelse af opstillede undersøgelsesspørgsmål.

Spørgeskemaet er som bekendt en metode til indsamling af kvantitative data. Det vil sige information, der ordnet kvantitativt i henhold til svarkategorier. Kvale (1994) fortæller, at kvantitativ analyse i *Webster's* (1967) defineres som en kemisk analyse, der har til formål at bestemme mængderne af et stofs bestanddele.¹ Overføres denne definition til samfundsvidenskaben blive spørgeskemaet et værktøj til at bestemme mængder af individer, der har bestemte holdninger, adfærdsmønstre, egenskaber etc. i samfundet. Helt klassisk er naturligvis en valganalyse, der placerer befolkningen i henhold til om de vil stemme på det ene eller andet politiske parti.

¹ Komplementær hertil findes den kvalitative (kemiske) analyse, der går ud på at bestemme et stofs bestanddele.

Den offentlige administration (her omfattende offentlige, amtslige og kommunale aktører) er en stor forbruger af kvantitativ information. Her er Danmarks Statistik naturligvis en central myndighed sammen med diverse sektorforskningsinstitutioner. Andersen (2002) fortæller, at ca. 20% af den samfundsvidenskabelige forskning i Danmark (opgjort i forskningsårsværk) gennemføres af sektorforskningsinstitutionerne. Disse institutioner har typisk en bestyrelse som øverste organ bl.a. med vægtig repræsentation af aftagerne af forskningsresultaterne; den offentlige administration.

Eksempelvis blev Socialforskningsinstituttet grundlagt i 1958 med den hensigt at drive ”mål-forskning med sigte på at belyse sociale forhold til vejledning for de organer, hvis opgave det er at påvirke leveforholdene for enkeltindivider, familier og sociale grupper, herunder i situationer, som medfører økonomisk trang eller andre særlige vanskeligheder” (Mogensen 1975: ??), kort sagt ”at frembringe socialpolitisk relevant viden om udbredelsen af sociale problemer (Andersen 2002: 53). For at vende tilbage til *Webster's* er hensigten altså groft sagt at bestemme mængderne af sociale problemer. Da SFI har foretaget en mængde undersøgelser af indvandrere og flygtninge bestilt af den offentlige administration finder jeg instituttet særligt interessant for mit projekt, der også vil medtænke implikationerne af at repræsentanter fra den offentlige administration er del af sektorforskningsinstitutionernes ledelse og desuden har indflydelse ved sin bestilling og betaling af undersøgelser.

Historien bag...

Det er langt fra nyt at tal er blevet anset for et velegnet vidensgrundlag, hvadenten det har drejet sig om forskning – at få viden om samfundet – eller politik – at få et godt grundlag for at træffe politiske beslutninger. Således hævder Rose (1999), at brugen af tal daterer sig tilbage til den franske revolution, hvor Condorcet (citeret fra Rose (1999; 201)) skrev ”*without the application of rigorous methods of calculation and the science of combinations, one would soon come to the limit beyond which all progress becomes impossible and the advance of the moral and political sciences (as that of the physical sciences) would soon be halted*”.

Bagved tallenes popularitet ligger naturligvis, at tal antages at rumme en objektivitet og oversigtbarhed, der er fordelagtig i rationel beslutningstagen (Durkheim 1972). Selve anvendelsen af statistiske metoder udspringer af studier af velfærd – eller rettere mangel på samme – i Victoriatidens Storbritannien. Det er en periode, hvor nøden blandt de fattige i London øges, det tales om ”the hungry forties” (Reid 1987). Omfanget af sult og fattigdom har betydet, at det er blevet et samfundsmæssigt problem og ikke kun den enkeltes, der har motiveret videnskabelige initiativer til at bringe indsigt. På dette tidspunkt voksede den holdning frem, at information indsamlet ved brug af videnskabelige metoder kunne frembringe viden og hermed en forståelse af samfundsmæssige forhold, som kunne anvendes til at kon-

trollere samme. Man ser ikke længere data alene som en kilde til beskrivelse, men også til forklaring af variation, idet man også indhenter baggrundsvariable som fx køn og alder til forklaring af forskelle fx i dødelighed.

I slutningen af 1800-tallet gennemfører Charles Booth (1840-1916; <http://booth.lse.ac.uk/>) undersøgelsen "Life and Labour in London, 1886-1903", der udmærkede sig ved, at Booth arbejdede med hypoteser om kausale sammenhænge. På baggrund af sit arbejde kunne Booth – i modsætning til den gængse mening i tiden – argumentere for, at fattigdom ikke var forårsaget af det enkelte individs manglende lyst til at tjene til livets ophold (dovenskab!), men af årsager der kunne henføres til forhold som dårligt helbred, familiestørrelse, arbejdsløshed etc. – altså faktorer som ikke alene kan vedrører det enkelte individ men er socialt betingede og vanskeligt kontrollérbare for den enkelte.

Reid forklarer:

"[T]he attempt to explain variation in the behaviour, attitude and environment of the individuals and social groups. Much of what followed, particularly in the field of statistical analysis, has been directed towards the refinement of our ability to measure such variation."

(Reid 1987; 3)

Andre gennemførte lignende undersøgelser i tiden frem mod og omkring århundredeskiftet.

Når Emile Durkheim (1858-1917) regnes som sociologiens grundlægger – og dermed foregangsmand for anvendelsen af systematiske data til at få indsigt i samfundsforhold – må det ses i lyset af at anvendelsen af statistiske data ikke i sig selv var ny. Hvad Durkheim gør er imidlertid at skabe den videnskabelig ramme omkring denne arbejdsform – dvs. ved hjælp af videnskabelige metode at studere sociale forhold. Centralt hos Durkheim står, at samfundsforhold kan studeres som ting:

"Som ting optræder rent faktisk alt det, der er givet, alt det, der tilbyder sig, eller rettere blotlægger sig for observation. At behandle fænomener som ting vil sige at behandle dem som data – og disse sidste udgør videnskabens udgangspunkt. De samfundsmæssige fænomener frembyder uomtvisteligt denne egenskab."

Durkheim (1972; 40)

Hermed agiterer Durkheim ligeledes for at sociale forhold har en eksistens uafhængigt af det bærende individ. Durkheim er meget inspireret af August Comte (1798-1857), der som den første (Andersen 2002) foreslår, at videnskaben om samfundet overtager principper og mål fra naturvidenskaben. Fra Comte tager Durkheim således ideer om, at der må findes love der gælder for det menneskelige samfund som det gælder love for naturen, og at disse skal findes gennem erfaringsbaserede kendsgerninger.

Durkheim foreslår følgende regler for observation af social forhold:

1. systematisk at fjerne forhåndsbegreber – dvs. begreber der er blevet til uden for videnskaben, som behersker den almindelige opfattelse
2. studere en velafgrænset gruppe af fænomener, som svarer til én og samme definition
3. eliminere sansedata så kun de der frembyder objektivitet bevares isolerede fra individuelle observationer

Dette er hvad survey-metode siges at leve op til.

Anvendelse af en 'social matematik' bliver således forudsætningen for, at samfundet kan udvikle sig i gunstig retning og i løbet af det 19. århundrede blev statistik da også en modalitet for produktionen af viden til offentlig beslutningstagen, eksempelvis etableres der i 1840'erne *Statistical Societies* i både Storbritannien og USA (Reid 1987) (Statistical Society of London blev ifølge Heine Andersen (2002) etableret allerede i 1834).

En forkærlighed for 'tallenes tale' daterer sig således langt tilbage, og survey-metoden er jo langt fra den eneste, der er anvendt til beskrivelse af befolkningen i tal. Danmark er jo eksempelvis foregangsland, når det drejer sig om registerforskning (Sørensen 2002), der jo baserer sig på totaltællinger af relevante populationer typisk ved hjælp af indberetninger ofte fra offentlige myndigheder. Og som samfund synes vi således i høj grad at betjene os af diverse kvantitative opgørelser til beskrivelse og forståelse af samfundsmæssige forhold. Inden for forskning ses en voksende tendens til at anvende survey-data også klart. Converse (i Lee 2002) har eksempelvis vist, at antallet af artikler i sociologitidsskrifter, der baserer sig på survey-data var steget fra ca. 18% i 1939/40 til 54% i 1980.

Med brug af kvantitative data følger risikoen for, at tallene bliver til sandhed i sig selv, idet data kommer til at optræde løsrevet fra den metode og teknik, der skabte dem. Hermed er metode og teknik gjort til en 'black box' (Rose 1999, Reid 1987), der ukritisk kan lægges til side for alene at fokusere på de frembragte resultater. Og i jo højere grad kvantitative data anvendes, desto vigtigere bliver det naturligvis at kaste lys over oversete aspekter. Målet skal derfor være at åbne boksen – og lyset skal her rettes mod spørgeskemaet som det optræder som tekst, der er del af en diskursanalytisk praksis.

Om diskursanalyse

Diskursanalysen har gennem længere tid været en populær analysestrategi blandt forskere (Hansen, Dyrberg & Torfing, *www-baseret diskursanalysekursus*). Diskursanalyse betegner "studiet af betydningskonstruktionernes mulighedsbetingelser" (Dyrberg m.fl. 2000: 10). Det overordnede undersøgel-

sesspørgsmål for diskursanalysen kan beskrives sådan: ”hvordan konstitueres den sociale verden med dens subjekter og objekter i diskurser?” Hajer præciserer derfor diskursanalysen som en metode, der ser på *”a specific ensemble of ideas, concepts, and categorizations that are produced, reproduced, and transformed in a particular set of practices and through which meaning is given to physical and social realities”* (Hajer 1995; 44). Hensigten er at analysere regulariteter og variationer i tale og skrift for at prøve at forstå den sociale baggrund og de sociale effekter, der er ved bestemte måde at udtrykke sig (Hajer 1995).

Diskursanalyse er imidlertid langt fra et entydigt begreb (Jørgensen og Phillips 1999), og jeg skal derfor gøre rede for min tilgang til diskursanalyse med udgangspunkt i min hensigt om at anvende metoden til analyse af spørgeskemaet som tekst. Overordnet er diskursteorien en samlende betegnelse for teorier, der udspringer i lingvistikken, poststrukturalisme og kritisk teori (Jørgensen & Phillips 1999). Dette afspejler sig i, at der findes forskellige retninger inden for diskursanalyse. Fælles for disse retninger er deres udspring i socialkonstruktivisme forstået på den måde at vores virkelighed antages at blive til gennem den måde, den italesættes og når vi søger viden om verden, må vi søge den i måden, den bliver til via vores sociale konstruktioner repræsenteret ved diskurser. Nogle antagelser er fælles for den diskursanalytiske tilgang (Vivien Burr i Jørgensen & Phillips 1999). Den rummer en kritisk stillingtagen til viden, der tages for givet, viden betragtes som historisk og kulturelt indlejret og som noget der skabes i socialinteraktion og at viden og social handling hænger sammen

Foucault trækkes ofte frem som diskursanalysens ophavsmand og de teoretikere, der arbejder med diskursanalyse relaterer sig i høj grad til Foucaults tekster. Foucaults diskursanalyse er imidlertid af en særlig art, idet Foucault med sin analyse vil analysere principper og regler for vores kulturs tænkning (Bjerke, www-baseret diskursanalysekursus). Hermed er den foucault'ske analyse ikke centreret om det talte ord eller om det tekstlige udtryk for sig, men breder sig ud, til et studie af tekstproduktion og social organisering (dispositiver) (ibid.).

Data der indgår i den empiriske diskursanalyse hos Foucault skal studeres som monumenter – som noget der er udført som en symbolsk manifestation på et givent tidspunkt frem for som virkelighedsbeskrivende dokumenter (Foucault 1970, Dyrberg m.fl., 2000). For diskursanalysen i foucault'sk forstand stilles derfor ikke spørgsmål som *hvad* og *hvorfor*, idet et spørgsmål som ”hvad er udsagnets mening?” giver en forventning om at udsagnet har en indre mening, der som noget skjult kan afdækkes. Mens at stille spørgsmålet ”hvorfors dette udsagn?” vil sige at lede efter en årsag (Andersen 1999). Det spørgsmål der skal stilles er spørgsmålet om *”hvordan går det til, at netop dette og intet andet udsagn fandt sted på dette sted?* og efter hvilke regler er dette udsagn bygget og efter hvilke regler vil andre lignende udsagn kunne bygges (Foucault 1970: 156). Hermed søger den diskursive analyse (1) at bestemme grænserne for et udsagn (i hvilken kontekst har udsagnet mening?), (2) at skabe forbindelser til andre udsagn det

kan være bundet til (andre meningsbærende udsagn det trækker på) samt (3) at vise hvilke andre udsagnskategorier det udelukker (hvordan skabes 'meningsløshed' i og med udsagnet) (Foucault 1970). Et mål for diskursanalysen er ifølge Foucault (1970) at frigøre udsagnet fra det, der opfattes som naturgivent og finde frem til nye – nu bevidste – enheder til kategorisering.

Med vidensarkæologien laver Foucault et slags katalog af analysestrategiske problemstillinger, der kan anvendes i forhold til at undersøge diskurser (Andersen 1999). Foucault sonderer mellem begreberne *udsagn*, *diskurs* og *diskursformation*, som analysefundament. Udsagnet er den mindste enhed – byggestenene. Der skal gælde om et udsagn for, at det kan betragtes som et udsagn, at det skal frembringe objekter, ikke som noget 'derude', men som diskursobjekter, som italesættelse bringer til eksistens (Andersen 1999). Tillige skal udsagnet frembringer subjektpositioner, der kan overdrages til individer. Som noget tredje knytter der sig til udsagnet begrebsrelationer, der gør at udsagnet knytter an til, implicit eller eksplicit, andre eksisterende og fremtidige udsagn. Endelig må udsagnet have en strategi, hvilket vil sige at udsagnet dukker op som det valgte blandt flere mulige aktualiseringer (Andersen 1999).

Følgende spørgsmål stilles til det udvalgte udsagn:

- Objekt: Hvordan går det til, at udsagnene former objekter som de gør?
- Subjekt: Hvordan går det til, at udsagnene former subjektpositioner, som de gør?
- Begreb: Hvordan går det til, at udsagnene aktualiserer præcis disse begreber og ikke andre begreber?
- Strategi: Hvordan går det til, at disse bestemte eksklusioner i forhold til objekter, subjektpositioner og begreber er bragt i anvendelse?

Begrebet diskurs henviser til afgrænsningen af udsagn, mens diskursformation er regulariteten i spredningen af udsagn.

Feltet for diskursanalysen er "samlingen af alle faktiske udsagn (talte eller skrevne) i deres historiske adspredthed og deres specifikke øjebliksværdi" (Foucault 1970: 156). Med ordet adspredthed henviser Foucault til at relevante udsagn for en diskursanalyse ikke kan udskilles som en velafgrænset enhed, fx i form af alle danskpublicerede tekster om indvandrere efter 1970, idet interessante tekster ikke kun vil være de publicerede, men også fx breve og institutionelle dokumenter. Med specifikke øjebliksværdi betegnes at udsagnet ikke skal sættes ind i en historicitet, der eksempelvis ville kunne klassificere et udsagn som væsentligt og et andet ikke, ud fra den historiske udvikling, der fulgte. Det handler altså om at opbygge et arkiv, der rummer alt således, at diskursive formationer og transformationer kan afdækkes (Andersen 1999).

Indvandrere og flygtninge i spørgeskemadata

Jeg vil nu vende mig mod et specifikt emne nemlig ”indvandrere og flygtninge beskrevet vha. spørgeskemaundersøgelser”. Dette emne er valgt ud fra en betragtning om, at ’social matematik’ anvendt i forhold til en gruppe borgere, der er nye i det danske samfund vil være særlig interessante at inddrage, når det handler om at genere viden. Jeg vil som nævnt alene se på spørgeskemaundersøgelse og hermed afgrænse mit arkiv på en måde, der langt fra er i overensstemmelse med definitionen af et arkiv for diskursanalyse. Hertil skal først det første siges, at jeg i mit undersøgelsesprojekt har tænkt mig i anden sammenhænge at inddrage mere materiale. Således vil jeg interviewe forskere, der arbejder med udarbejdelse og analyse af spørgeskemaundersøgelse og respondenter i forbindelse med, de har ladet sig interviewe. Desuden vil jeg se på publikationer af undersøgelsesresultater og medieomtale af undersøgelser. Andet materiale vil også kunne inddrages i arkivet, efterhånden som undersøgelsen taget form. Dette afsnit skal imidlertid blot skitsere min tilgang.

Metodeteknik

Meget er i et spørgeskema fastlagt af strukturelle, metodetekniske krav. Eksempelvis skal spørgsmålene formuleres, så respondenterne finder det oplagt at svare i henhold til de prædefinerede svarkategorier. Spørgsmålene skal være formuleret entydigt, således at undersøgeren kan være helt sikker på, hvordan jeg hun fortolke respondentens svar osv. Det betyder, at der i analysen af spørgeskemaet hele tiden må spørges, hvorvidt dette eller hint kan siges at afspejle et metodeteknisk eller -praksisk aspekt og derpå fastholde dette aspekt i den resterende del af analysen. Hermed vil jeg imidlertid ikke sige, at jeg vil unddrage tekniske og praktiske aspekter analyse, men blot at dette skal tænkes med.

Det følgende eksempel skal ikke ses som en udtømmende analyse, men som en illustration. Det valgte tekstudsagn er fundet i et spørgeskema rettet til unge 2. generationsindvandrere.

Eksempel

I spørgeskemaet anvendes typisk korte tekster til introduktion af emne og spørgsmål. Det følgende eksempel på en diskursanalytisk tilgang vil have følgende udsagn som omdrejningspunkt.

(overgang fra emnet familie og børn til sprog og kultur)

”Jeg vil nu høre lidt om sprog og din tilknytning til dine forældres hjemland og kultur.”

- *Hvordan går det til, at udsagnene former objekter som de gør?*

Selve spørgeskemametoden former som udgangspunkt respondenterne som undersøgelsesobjekter for et forsknings- eller udredningsprojekt. Specifikt for dette udsagn stilles en forventning om at sprog som objekt er interessant at studere hos interviewpersonerne (hvoraf en del er født i Danmark!). Tilsvarende objektiggøres forældrenes hjemland og deres kultur, som hermed antages relevant for at give en beskrivelse af interviewpersonen. Implicit er også, at hjemland og kultur er noget respondenterne kan give en entydig beskrivelse af. Hermed former teksten den unge 2. generationsindvandrer som en person for hvem disse forhold er relevante.

- *Hvordan går det til, at udsagnene former subjektpositioner, som de gør?*

Mange steder møder vi en forståelse af Danmark og 'danskhed' som 'noget fast', der går langt tilbage i tiden. Man kunne anvende begrebet 'en fælles dansk kulturarv' for med ordet *arv* at indikere, at der er tale om noget, det ikke er muligt at tilegne sig med tiden. Som et anekdotisk eksempel kan nævnes, da Pia Kjærsgaard, formand for Dansk Folkeparti, i en valgudsendelse før valget om EURO'en i 2001 henviste til, at vi jo havde haft den danske krone i tusinder af år! Kommer der derfor borgere til fra andre lande – og i særlig grad fra lande, der ikke tilhører den vestlige verden – antages de at være grundlæggende forskellige fra danskerne, idet de ikke deler en kulturarv. Forskelligheden forsøger man her bl.a. at tilskrive sprog, forældrenes hjemland og kultur og hermed gøre dem til demografiske karakteristika på lige fod med alder, køn, indkomst osv.

- *Hvordan går det til, at udsagnene aktualiserer præcis disse begreber og ikke andre begreber?*

Igen kan en årsag findes i det, jeg omtaler som kulturarven, idet teksten illustrerer hvordan en forventet forskellighed tilskrives forhold, der er eksogent givne for den enkelte respondent. Et væsentligt aspekt til beskrivelse af respondenterne, er således aspekter, som noget han/hun bringer med sig og som er upåvirkelige af et livsforløb i Danmark (eller et andet sted).

- *Hvordan går det til, at disse bestemte eksklusioner i forhold til objekter, subjektpositioner og begreber er bragt i anvendelse?*

Teksten bringer en forståelse af respondenterne, der ligger sig tæt op ad den opfattelse af danskhed vs. 'fremmedhed', vi møder i mediekursen. Eksempelvis identificerer Madsen (2000) således en fortolkningspakke, han har givet navnet "Os" og "Dem" i mediediskursen i 1993 og genfinder den i 1997/1998. Der synes hermed at være belæg for en høj grad af stabilitet i denne diskurs, og det er derfor oplagt at genfinde den i en spørgeskemaundersøgelsen fra denne periode.

Afrundende kan det siges, at det lille tekstudsnit, præsenterer en diskurs, omkring en forskellighed hos respondenterne i den pågældende undersøgelse. Dette skal ses i relation til, at disse respondenter, dels kan være født og opvokset i Danmark, dels at de kan føle sig som danske selv om en redegørelse for deres sprog, forældres hjemland og kultur kunne kategorisere dem anderledes. Man kan sige, at tekstudsnittet italesætter respondenterne som forskellige fra etniske danskere – og herfra er det oplagt at forvente, at denne italesættelse kan genfindes i det datamateriale, spørgeskemaet har produceret.

Den forskellighedsdiskurs tekstudsnittet præsenterer kan genfindes som nævnt i mediediskursen. Spørgeskemaet er dermed på en gang en afspejling af en diskurs og med til at skabe den, bl.a. ved at bringe den i kontakt med respondenterne i undersøgelsen og i fortolkning og afrapportering af resultater, som bl.a. vil præsenteres i massemedierne.

Andre tekster, der vil indgå i et arkiv for diskursanalyse er: spørgsmålsformuleringer, svarformuleringer, interviewinstruktioner og -forklaringer samt spørgeskemaet som helhed. Hertil kommer, at jeg vil inddrage rapporter og artikler baseret på spørgeskemaundersøgelser.

Afsluttende kommentar

Som produktionsfaktor for viden inden for samfundsvidenskab og hermed også som beslutningsgrundlag er spørgeskemaet ofte blevet betragtet som et neutralt værktøj til måling. Med et diskursanalytisk perspektiv på spørgeskemaet har jeg ønsket at begrunde, hvorfor denne metode vil kunne kaste nyt – kritisk – lys over en anerkendt og meget anvendt metode.

Som det fremgår er artiklen i høj grad skrevet som min egen argumentation i forhold til at anvende metoden, og det skal derfor trækkes frem, at jeg nødvendigvis må tilpasse metoden til den problemstilling, jeg ser på og hermed vil jeg sikkert bryde en del af de forudsætninger, der lægges ind i en mere traditionel diskursanalyse af tekstmateriale. Jeg mener imidlertid fortsat den diskursanalytiske metode kan være et egnet værktøj til at lukke den metodiske black box, der hænger ved enhver spørgeskemaundersøgelse, op.

Som nævnt er dette papir del af et større forskningsprojekt, jeg er i gang med, der kredser omkring emnet ”flygtninge og indvandrere – (for)fulgt i forskning og undersøgelser”. Udover vinklen: *survey’et som videnskabelige produktionsfaktor/råstof – en metodisk problematisering*, som dette papir indgår i er øvrige vinkler: *videnskabelig kategorisering og objektiviseringsbestræbelser og statsapparatet som ’producent’ og ’forbruger’ af sociale problemer*.

Litteratur:

- Andersen, Heine (2002): *Samfundsvidenskaber i kontekst*, Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag
- Andersen, Niels Åkerstrøm (1999): *Diskursive analysestrategier*, København N: Nyt fra Samfundsvidenskaberne
- Bjerke, Flemming (2003): *Foucault I: Diskursbegrebet hos Foucault*, www.diskurs.dk (Skærmkursus i diskursteorier)
- Durkheim, Émile (1972): *Den sociologiske metode*, Odense: Fremad
- Dyrberg, Torben Bech; Allan Dreyer Hansen og Jacob Torfing (2000): *Diskursteorien på arbejde*, Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag
- Fink, Anne Sofie (2000): *The Role of the Researcher in the Qualitative Research Process*, <http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/3-00/3-00fink-e.htm#g22>
- Foucault, Michel (1970): *Diskurs og diskontinuitet i "Strukturalisme – en antologi"* v. Per Madsen, København Bibliotek Rhodos
- Hajer, Maarten A. (1995): *The Politics of Environmental Discourse*, Oxford: Oxford University Press
- Jørgensen, Marianne Winther og Louise Phillips (1999): *Diskursanalyse som teori og metode*, Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag
- Kvale, Steinar (1997): *InterView*, København: Hans Reitzels Forlag
- Lee (2002): *Mobilizing Public Opinion*, Chicago: The University of Chicago Press
- Madsen, Jacob Gaarde (2000): *Mediernes konstruktion af flygtninge- og indvandrerspørgsmålet*, Magtudredningen, Århus
- Mogensen, Gunnar Viby m.fl. (1975): *Socialhistorie*, København: Akademisk Forlag
- Reid, Stuart: *Working with statistics an introduction to quantitative methods for social scientists*, Cambridge: Polity
- Rose, Nicolas (1999): *Powers of Freedom*, Cambridge: Cambridge University Press
- Sørensen, Thorkild I. A. (2002): *Registrenes sundhedsvidenskabelige potentiale*, Metode & Data, nr. 86, 2002:1